

KNAPP ÉVA: HÁLAJÁNDÉKOK AZ ANDOCSI MÁRIÁNAK (1731–1850)

A Dunántúl Balatontól délre eső területein a török hódoltságot követő társadalmi újrendeződés csaknem egy évszázadon át tartott. Ennek elsődleges oka a települések szinte teljes elnéptelenedése a 16. század közepétől. A török hódoltság és a török kiűzése után a pusztává lett csatatéren „az élet nyomai is eltűntek”. A történeti folyamatokról – a forrásadottságoknak megfelelően – ma már viszonylag gazdag, rendszeres kutatási eredmények állnak rendelkezésre (így például T. Mérey Klára, Solymosi László, Szakály Ferenc, Kanyar József és mások munkái). Ugyanakkor az iratok egy részének lappangása, esetenkénti újrafelfedezése lehetővé és szükségessé teszi új alap kutatások elvégzését.

Az elmúlt években több tanulmányt tettem közzé egy somogyi falu, Mesztegyő 18. századi történetéről, s tervezem a hódoltságot követő újratelepülésének vizsgálatát is. Többek között e sorozat utolsóként elkészült, *Máriánus ferencesek Mesztegyőn a 18. században* című dolgozata (*Egyháztörténeti Szemle*, 2019, 4–42.) irányította érdeklődésemet Andocs felé, ahol több mesztegyői ferences talált menedéket a kolostor II. József kori bezárása után. A Mesztegyőre vonatkozó történeti források összegyűjtésekor a számottevő hiányokat érzékelve feltételeztem, hogy lehetnek még lappangó iratok az egykor Andocsra került mesztegyői ferencesekről.

A részben Andocson őrzött 18–19. századi kéziratok betekintése után a Somogy Megyei Levéltár illetékes szakreferensétől megtudtam, hogy a náluk őrzött mariánus ferences iratokat 2009-ben átadták a Magyar Ferences Könyvtár és Levéltárnak. Az összesen tíz levéltári doboz terjedelmű vegyes iratanyagot átvizsgálva több releváns adatot találtam a Mesztegyőn élt ferencesekről. Egyúttal eddig feldolgozatlan, további dokumentumokra lettem figyelmes. Ilyen például az az erősen sérült, széteső és csonka andocsi Inventarium, melynek az elejéről legalább három, későbbi részeiből pedig változó számú levél hiányzik.

Az Inventarium többnyire évről évre követi az andocsi ferencesek ingó és ingatlan javainak változását a templomtól és sekrestyétől az ebédlőn, konyhán át az istállóig és az ólakig. Mindez lehetővé teszi – többek között – a szerzetesek napi életvitelének rekonstruálását. Néhány adatsor számottevően kiegészíti az ismereteket az andocsi búcsújárásról, annak ellenére, hogy a témával többen foglalkoztak, s a számon tartott történeti források feltárását elvégezte a szakirodalom.

Molnár Antal az andocsi jezsuita misszió (1642–1684) történetének bemutatásakor többek között azt is kutatta, vajon a jezsuiták voltak-e a 18. századtól napjainkig dokumentálható Szűz Mária-kultusz megteremtői (MOLNÁR Antal, *Az andocsi jezsuita misszió (1642–1684)*, Levéltári Közlemények 2000, 3–31). Molnár szerint a kérdésre a jelenleg ismert források nem adnak egyértelmű választ, az viszont tény, hogy 1648-ban fedett, jól felszerelt Mária Mennybemenetele titulusú templom volt Andocson, melyben 1671-ben két új mellékoltárt állítottak, s a misszió egyik fontos vonzereje a jezsuiták gyógyító tevékenységében rejtett.

Az andocsi búcsújárásra Horváth János jezsuita misszionárius 1642–1643-ban kelt jelentésein kívül egy 1678. évi adat utal, mely szerint – a törökök ámulására és méltatlankodására – egy-egy búcsúra öt-hatezer ember is Andocsra érkezik. A

jezsuita misszió a rossz közbiztonság, a török portyák és más dúlások (így 1667-ben a tatárok, 1668-ban kétszer, 1669-ben háromszor a hajdúk) ellenére *népességmegtartó erővel* bírt. A Balaton mellékén és az ettől délre élő magyarok lelki szolgálatát hosszú időn át teljes egészében az andocsi jezsuiták látták el.

Amikor a 18. század második évtizedétől a mariánus ferencesek kezdték el gondozni Andocsot és vidékét, lényegében a 17. századi jezsuita hagyományt elevenítették fel, és alakították tovább. A 18. századi kultusz alapvető feldolgozása a mirákulum-feljegyzések alapján készült el 1993-ban (Tüskés Gábor, *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon a mirákulumirodalom tükrében*, Budapest, 1993). A feltárt forrásokból kirajzolódott, hogy Andocs nagy területű vonzaskörzetéhez más vonzaskörzetekkel csak a határterületeken érintkező, kisebb kiterjedésű, tág vonzaskörzet kapcsolódik. A felajánlott adományok (kérő-, köszönő- és hálaadományok) mennyisége – más búcsújáróhelyek hasonló adataihoz viszonyítva – az átlagosnál alacsonyabbnak bizonyult. Ez, tekintettel a további kegyhelyek feldolgozott forrása-ira, mindenekelőtt arra figyelmeztetett: lehetséges, hogy a mirákulumokat lejegyzők másutt rögzítették az adományokat. Máig ismeretlen az is, hogy mikor és melyik volt a legkorábbi úgynevezett *ima-meghallgatás*. Az 1720-ból elsőként lejegyzett mirákulum négy évvel követte a mariánus ferencesek andocsi letelepedését (1716), és egy évvel megelőzte az első rendház elkészülését.

Az andocsi adományok történeti rétegeinek vizsgálatában további nehézséget jelentett, hogy a kegyoltáron elhelyezett, 1364 forint értékűre becsült ajándékokat 1866. augusztus 17-én elrabolták, s ezek nem kerültek elő. Az *Idők tanúja* című lap közleménye szerint összesen 36 darab arany és ezüst anatémát, köztük Szentgálós-kéri Svastich Gábor ajándékait, egy gyémántokkal kirakott, másfél láb hosszú arany láncot és egy gyöngyökkel kirakott arany csillagot, valamint igazgyöngyöket tulajdonítottak el. Az ellopott fogadalmi tárgyak többsége arany és ezüst szív, láb és kéz volt. A tárgyak hiányában és pontosabb ismerete nélkül nem lehet következtetni a felajánlások intenzitására. Ez a lopás – melyet újabb, hasonló kísérlet követett 1901-ben – valószínűleg hatást gyakorolt az andocsi adományok egy másik csoportjára, a Szűz Mária-öltözetek intenzív gyarapodására. Ugyanakkor azt sem szabad elfeledni, hogy az ezüst és arany fogadalmi tárgyak egy részét az 1960-as évek közepén még őrizte a kolostor, s néhány votív fellelhető volt az 1980-as évek első felében is (a tárgyak ismeretét Kelemen Gábor Alán andocsi plébánosnak /1909–1986/ köszönhetem).

Egy jelenleg általánosan elfogadott, széles körben terjesztett, ám téves vélekedés szerint az andocsi Mária-szobrot 1747 óta öltöztetik. A vélekedést cáfolják az andocsi mirákulum-feljegyzések, melyek szerint a ritkán rögzített adományok egyike már 1731-ben egy Szűz Máriának és a gyermek Jézusnak adományozott öltözet volt. Az andocsi ruha-adományok historiográfiájához tartozik Gaál Károly néprajzkutató vélekedése, mely szerint a „[...] ruhakészítés évről évre a kalocsaiak előjoga, mivel a szobor Kalocsáról került ide. Ez az oka annak, hogy egy esetet kivéve mindig kalocsai hímzést találunk Mária köntösén.” (GAÁL Károly, *Az andocsi Mária gyermekei*,

1946, Szeged – Dunavarsány, 2009, 56.) Gaál valószínűleg nem ismerte az andocsi Mária-ruhatár egészét, melyben a kalocsai hímezésű ruhák a 20. század első felében is csupán egy töredékrészt tettek ki. Feltehetően nem látta a jelenleg legrégebbi ezüsttel hímezett sötétkék bársonyöltözetet sem 1852-ből, mely máig fennmaradt. Gaál idézett okfejtésének nem találtam meg a forrását. Mindezek az adatok és vélekedések arra ösztönöztek, hogy az Inventarium és más, egykorúan keletkezett források alapján összegyűjtsem, áttekintsem és elemezzem az andocsi adományokat. Igyekeztem választ találni a kérdésre, pontosan milyen régi a Szűz Mária-öltözetek felajánlásának szokása.

Az andocsi kegyszobor ajándékai 1761 előtt

A valamiféle anyagi értéket képviselő adományokra vonatkozó adatok személyekhez és időpontokhoz kötése nagyon nehéz, mivel a források, köztük az e tekintetben alapvető Inventarium, a legkritikább esetben rögzíti e körülményeket. Az andocsi Protocollum például kilenc különféle témakörben tárgyalja a helyi eseményeket, s adományok felsorolása több helyen is megtalálható benne. Így például az 1746-ban elkészült, barokk hajóval bővített templom 1747. évi felszerelésének részletezésében az adományozók között egyaránt megtalálhatók a mellékoltárok alapítói, felszerelői, a kegykápolna homlokzatának és a szentélynek a díszítői, valamint a szószék készíttetője. Ugyanitt szerepel egy, a harangok öntetésére vonatkozó adatsor és a padozat márványköveinek beszerzése. Mivel a templom berendezésekor gróf Zichy Nepomuk Jánosné, gróf Széchenyi Katalin zöld bársony öltözetet adományozott a kegyszobor részére, ezt az ajándékot is itt jegyezték fel.

Az 1720-ban kezdődő, nem folyamatosan vezetett mirákulum-feljegyzésekben 1761-ig, az Inventariumban található első adomány megnevezéséig, a következő anyagi értéket jelentő felajánlásokat rögzítették:

- 1723, alamiznaosztás Nagyboldogasszony ünnepén a kegyhelyen;
- 1725, két ezüst szem és a beteg gyermek arcképe;
- 1731, kép ajándékozása a kegyszobornak;
- ugyanebben az évben egy lellei nemes Jankovics István felesége, Erzsébet (azaz biszági Geréczy Erzse Katalin) saját kézzel szőtt palástot adott a kegyszobornak és hálafeliratos képet a kegykápolna falára;
- 1740, szentmise-mondatás a kegyoltárnál.

Azaz az 1761 előtt lejegyzett mirákulumokban mindössze öt esetben található anyagi értékkel bíró ajándékleírás. Ezek egy része nem tárgy, azaz leltárba nem vehető tétel. Az Inventariumban feltüntethető értéknek mindössze a két ezüst szem bizonyult.

A fenti adatokat összevetve a legkorábban megjelent, 1780 utánra datálható, nyomtatott andocsi, úgynevezett mirákulumponyvával, melyben öt csodás esemény olvasható, egyetlen egyezést találtam, a Gyurkovics Anna 1731. évi gyógyulásakor

adott képet. Az adatok felhívják a figyelmet arra, hogy – a mirákulumok nem folyamatos feljegyzéséhez hasonlóan – az adományok rögzítése sem tekinthető rendszeresnek e történetekben. A gyógyulás, ima-meghallgatás és az ezekért felajánlott ajándék kegyhelyre vitele az esetek jelentős részében eltérő időben történt, együttes rögzítésük ugyanazon forrásban rendkívül ritka. Ugyanígy az értékes hálaadományokat és ezek felajánlásának okát sem közös forrás rögzítette; míg az előbbieket feljegyezték, az utóbbi gyakran nem maradt az utókorra.

Összefoglalva az eddigieket, az 1761 előtt felajánlott andocsi adományok között két Szűz Mária-öltözet található: az egyik 1731-ből, a másik 1747-ből. Az előbbit a mirákulumok között jegyezték fel (biszági Geréczy Erzse Katalin). A másik ruha a hajóval bővített templom új felszereléséhez készült el 1747-ben, adományozója gróf Széchenyi Katalin (1717–1747), gróf Zichy Nepomuk János (1710–1764) első felesége volt. A ruhák saját kezű készítésének szokása más búcsújáráshelyek esetében sem volt ismeretlen. Így például a pozsonyi orsolyita rendház apátnője, az Erdődy-családból származó Mária Orsolya szintén saját kezével készített ruhácskát küldött 1777. augusztus 13-án a máriavölgyi (ma Marianka, Slovakia) kegyzobornak.

Az andocsi kegyzobor ajándékai 1761–1765 között

Az andocsi Inventarium rendszeresen rögzített adatokkal szolgál a kegyzobornak ajándékozott adományokról az 1761–1850 közötti évekből. Ebben – többek között – megtalálható a hálaajándékok első és egyetlen, ismereteim szerint teljességre törekvő számbavétele 1766-ból. Az Inventariumban a teljes leltárt megelőző 1761–1765 közti időszakból a következő, Szűz Máriának felajánlott adományokat jegyezték fel:

– 1761: 1 ruha Wrancsics úrnó (Az alsóbogáti kastély építtetője, Wrancsics/Wrancsics Pál tábornok felesége Festetics Katalin) bőkezűségéből), 1 gyémántköves gyűrű, 1 ezüst szív és 1 ezüst szem.

– 1765: 1 aranyozott ezüstlánc, 1 ezüstérem, 1 vörös ruha arany bojtokkal, Ordódy Petronella (Zichy György felesége) felajánlása, 1 kék bissina [pamutszövet?] ruha arany bojtokkal, Zicsi Anna (Zichy Anna vizeki Tallián I. Gábor, Somogy megye alispánjának a felesége) felajánlása.

Összevetve a fenti adatokat az 1761–1765 közötti időből ismert mirákulum-feljegyzésekkel, egyik adomány sem kapcsolódik írásban rögzített ima-meghallgatáshoz. Ugyanakkor az 1765 előttről tételesen ismert ajándékok egy része nyilvánvalóan a kegyzobor díszítésére, öltöztetésére szolgált.

Az eddig számba vett öt ruha adományozói kivétel nélkül ismertek név szerint (biszági Geréczy Erzse Katalin, Jankovics István lellei nemes felesége, 1731; Széchenyi Katalin, Zichy Nepomuk János első felesége, 1747; Festetics Katalin, Wrancsics Pál tábornok felesége, 1761; Ordódy Petronella, Zichy György felesége, 1765; és Zichy Anna vizeki Tallián (I.) Gábor, Somogy megye alispánjának a felesége, 1765).

Három ruhának a színét is feljegyezték (zöld, 1747; vörös, 1765; kék, 1765), kettőnek pedig megörökítették a díszítését is (arany bojtok, 1765). Mindebből nyilvánvaló, hogy az öltözeteket a búcsújáróhelyet ismerő, jobbára annak közelében élő nemesi családok nőtagjai készítették vagy készíttették, és a ruhák egykorúan jelentős anyagi értéket képviseltek.

A Mária-szoborra ajándékozott ruha ekkor még egyáltalán nem tekinthető gyakori adománytípusnak. Az öltözetek felajánlása – több egyéb anatómia mellett – mindössze az egyik lehetősége volt a hála kifejezésének. A különbséget más adományokhoz képest mindenekelőtt az jelentette, hogy a ruhákat funkcionálisan, a kegy-szoborra applikálva nyilvánosan lehetett használni.

A hálaajándékok leltára 1766-ból

Az Inventariumban az 1766-os évnél – rendhagyó módon – kétszer újra kezdődik a kegy-szobornak adományozott tárgyak számbavétele. Az 1765-ig átadott ajándékok teljességre törekvő, elhelyezés és funkció szerint tagolt, rendezett listáját követi az adott évben újonnan felajánlott adományok felsorolása. Az Andocson örözött anatómiák (áldozatul felajánlott fogadalmi ajándékok) leltáraként értelmezhető, összegző felsorolásban megfigyelhető a törekvés a tárgyak elhelyezés szerinti, tematikus csoportosítására.

A fenti évig felajánlott ajándékok egy részét mindenki számára láthatóan, nyilvánosan helyezték el a főoltáron álló kegy-szobron, annak öltözetén, illetve magán a főoltáron. A kegy-szoborhoz szorosan hozzátartozott két aranyozott, kövekkel kirakott ezüst korona Szűz Mária és a gyermek Jézus fejére, továbbá egy-egy nyakra való ezüst kereszt. Az utóbbiak közül a gyermek Jézusé két soros ezüstláncon függött. A két, zöld kövekkel díszes ezüstláncon lévő ezüst kereszt, valamint a három ezüst szív (vörös és kék kövekkel kirakva, illetve bearanyozva) is az öltözethez tartozott, arra erősítették fel. Összevetve ezt a leltárrészt a 18. századból ismert rézmetszete-s andocsi ábrázolásokkal, ez a kollekció stilizált formában megjelenik a képeken. Így például a jelenleg ismert legkorábbi, Jeremias Gottlob Rugendas (1712–1772), augsburgi rézmetsző által Pozsonyban készített, a magyar nyelvű feliratban 1743-as évszámmal jelzett rézmetszeten („Regina Angelorum – Andacsi Csudálatos Boldog Aszszony Képe. 1743.” Először közölve: KNAPP Éva, *Ismeretlen 18. századi nyomtatványok*, Magyar Könyvszemle 2015, 337–348, itt: 344.), mely valószínűleg szöveges leírás, instrukció vagy vázlat alapján készült. Ezen az ábrázoláson a felöltötött Szűz Mária és a gyermek Jézus-szobor fején kövekkel kirakott korona, nyakukon lánc, Jézus ruháján láncon függő kereszt, Máriáén pedig ugyancsak láncon két kereszt, továbbá ráerősített fogadalmi tárgyak – köztük négy szív – láthatók. A Rugendas-metszet ismeretében készült magyar („Regina Angelorum – Az Andacsi Csudálatos Boldog Aszszony Képe mely, Szerafikus Szent Ferentz Szerzetebeli Boldog Aszszony Provintziájának gondviselése alatt tiszteltetik Magyar-országban. 1764”)

és német („Regina Angelorum – Das gnaden reiche bild Maria Andatsch, welches bey denen E.E: P.P: Franciscanern in der Marianischen Provinz in ungeru andächtig Verrehret wird. 1764”) feliratos, Binder János Fülöp (1735?–1811), budai rézmetsző által készített ábrázolásokon is hasonló díszek láthatók a felöltötött kegyeszobron. Ez az ábrázolástípus a 19. század végéig követhető nyomon.

A főoltár környezetében, valószínűleg üveggel fedett tartókban helyezték el a fogadalmi tárgyak egy részét. Látható volt itt – jobbra ezüsből megformált – szem, láb, kéz, fül, szív, anyaméh, valamint térdelő női- és férfialakok. Ezek a tárgyak egyrészt reprezentálták a kegyeszobor közbenjáró erejét, másrészt utaltak mindazokra a szükséghelyzetekre, amelyekben hathatós segítséget lehetett várni.

A többi hálaadományt elzárták a nyilvánosság elől: egy részüket a kolostori terekben, a gárdián hivatali szobájában, illetve a szerzetesi közösségben, kettős zárral védett szekrényben őrizték. A tételek száma itt a legnagyobb, a leltárszerű felsorolásban egyaránt található ékszerek (nyakra való gyöngy, egyéb igaz- és üveggyöngy, díszes öv, nyaklánc, medál, gyűrű, fülbevaló), érmek, képek (Szűz Mária), Agnus Dei, votívok (szív, kereszt, gyermek bölcsőben, szem, láb) és egyéb ajándékok (ereklye, drágakő). Részletezve:

- 1 nyakravaló gyöngyből és ezüstbe foglalt kövekből,
- 1 öv vörös gyöngyökből,
- 1 nagy ezüstérem, amit körbe fog Ince pápa viasztáblája,
- 1 ezüstérem, rajta Szent Péter hajójának jelvénye,
- 1 Nepomuki Szent János-ezüstérem,
- 1 Szent Osvald-ezüstérem,
- 1 Ferdinánd-érme,
- 1 szász fejedelmi érme,
- 1 Szűz Mária-alak ezüsből,
- 1 kis Agnus Dei ezüsből, üveg alatt,
- 1 kis szív ezüsből,
- 1 aransárga selyem öv, ezüsfonallas boggal,
- 2 ezüst keresztcske,
- 1 üvegérme, ezüst foglalattal, belül Szűz Mária-képpel,
- 1 ereklyével díszes szív,
- 1 ereklyetartó, üveg alatt,
- 1 gyermek, bölcsőben, ezüsből,
- 1 ezüst paténa [kerek tál a szentostyához],
- 1 ezüst korda [kötél],
- 1 ezüst szempár,
- 1 ezüst láb,
- 1 kis ezüst lánc,
- 3 ezüst keresztcske, ezüst láncocskán, zöld és fehér drágakövekkel,
- 1 medál kövekkel és gyöngyökkel,
- 1 arany láncocska ezüst keresszettel, zöld és fehér kövekkel,

KNAPP ÉVA: HÁLAAJÁNDÉKOK AZ ANDOCSI MÁRIÁNAK (1731–1850)

- fehér igazgyöngyök tíz sorban,
- fehér gyöngyök három sorban,
- fehér gyöngyök négy sorban, vörösekkel keverve,
- fehér gyöngyök tizenöt sorban, vörösekkel keverve,
- vörös gyöngyök öt nagy és hosszú sorban,
- fekete gyöngyök, fehérrel keverve, két hosszú sorban,
- fekete gyöngyök egy sorban,
- 1 kristályból való nyaklánc, fekete, kék és vörös szemekkel,
- 1 fehér nyaklánc üvegszemekkel és két vörössel,
- sárga üvegszemek,
- egy öv,
- 1 régi nyaklánc levált részei, ezüstműből, összerakva,
- 1 arany gyűrű értékes kövekkel,
- 1 ezüst gyűrű értékes kövekkel,
- 2 arany gyűrű,
- 1 ezüst kereszt kövekkel,
- 1 ezüst kereszt nyakláncra,
- 2 ezüst fülbevaló,
- 2 üvegérem, ezüstbe foglalva,
- 15 kis topáz kő,
- 5 ametiszt kő,
- 4 nagyobb topáz kő,
- 3 nagy topáz kő,
- 6 ametiszt kő és
- 1 nyolc soros ezüstműlánc, a végén vörös medál.

E tárgyak egy része értékes anyagból készült, s itt található meg a mindössze néhány, aranyból készült tárgy (gyűrűk) is. Az ezüst adományok túlsúlya, köztük néhány különleges ajándék – például egy roncsolt, régi nyaklánc levált részei vagy egy aranysárga selyem öv, ezüstműfonalas boggal – jelzik az adományozók viszonylag szerény anyagi lehetőségeit.

A teljes leltár utolsó része a kegyszobor öltözeit sorolja fel. Itt nem jelölték meg az őrzési helyet, a későbbi adatokból azonban feltételezhető, hogy a szerzetesi közösség zárt tereinek egyikében vagy – a liturgikus ruhákhoz hasonlóan – a sekrestyében helyezték el ezeket. Részletezve: a csodatévő Szűz Mária öltözeit, 4 fehér színben, 2 vörös színben, 2 zöld színben, 1 sárga színben, 1 ibolya [kék, lila?] színben.

Az öt különböző színű, összesen tíz darab, anyagában, díszítésében és eredetében nem részletezett öltözet fele – feltételezve az azonosságot a már tárgyalt ruhákkal – tekinthető ismertnek korábbi adatokból. A két vörös ruha egyikét Ordódy Petronella, a két zöld öltözet egyikét Széchényi Katalin, a kék palástot pedig Zichy Anna ajánlhatta fel. Feltételesem sem lehet azonban azonosítani a Geréczy Erzsébet Katalin és a Festetics Anna által adományozott palástokat, éppúgy, mint a négy fehér és egy sárga öltözetet. A Szűz Mária-ruhák száma arányban áll a többi ajándékkal,

azokat nem múlja felül; elkülönített őrzésüket az egyéb tárgyaktól eltérő formájuk és minőségük, továbbá rendszeres használatuk magyarázza.

A teljes leltár végéhez új címen illeszkednek az 1766. évi újabb felajánlások: Zsicsi [Zichy] József özvegyétől, Eufrozina Bezeréditől (Zichy Józsefet és feleségét az andocsi templom kriptájában temették el) kegyes adományként halálát követően küldetett egy 11 soros ezüstlánc, 1 nyaklánc aranyba foglalt vörös kövekkel, ruha végben „trágéd”-nek nevezett anyagból, melyből hat miseruha készült. Ezekről nem dönthető el pontosan, vajon mindegyik Bezerédi Eufrozínától származik-e – valószínűleg azonban igen.

Az ajándékok további bővülése

1766 után megrikkulnak az öltözetekre és más adományokra vonatkozó bejegyzések. 1767-ben, majd 1769-ben mindössze a korábban felsorolt tárgyak folyamatos őrzéséről tájékoztat az Inventarium. Az utóbbi, 1769-es évben a tételes bővülés részletezése a következő:

- 1 három soros arany lánc,
- 1 ezüst láb,
- 1 ezüst szív és
- 1 kék selyem táblán ezüst Szűz Mária-kép,
- 1 ezüst Szűz Mária-kép,
- 1 ezüstműből való kép,
- 1 ezüst szem,
- 1 ezüst feszület,
- 1 ezüst gyöngy.

Ezek a már korábról ismert tárgyfeleségek minden valószínűség szerint újabbakkal egészülhettek ki a további években is, annak ellenére, hogy a bővülést a továbbiakban nem részletezték az Inventariumban. Egy 1770. évi rövid bejegyzés szerint az adományok részben a gvárdián környezetében, részben a közösségben, részben a csodatévő szobor mellett találhatóak.

Ezt követően 1796-ig még ilyen tartalmú bejegyzések sincsenek. A korábbiaktól eltérően 1796-ban a templom és a sekrestye leltárában tűnik fel néhány, a kegy-szoborhoz tartozó tárgy (korona, öltözet), s a már ismert tételek közül az 1765-ös számbavételhez viszonyítva – feltételezve azonosságukat – kizárólag az öltözetek számában mutatkozik bővülés: ekkor négyvel több ruhát, összesen tizenegyet jegyeztek fel.

Hasonlóak az 1803. és 1805. évi bejegyzések is, itt egyedül az öltözetek száma változik, eggyel több a korábnál, azaz összesen tizenöt. 1808-ban még ennél is szűkszavúbb a vonatkozó bejegyzés: ekkor egyedül a kegy-szobor öltözeit számszerűsítik: tizenöt darab. 1820-ban tizennyolc, majd 1823-ban és 1826-ban egyaránt tizenhat a ruhák száma.

Ezt követően 1841-ig nincs feljegyzés a hálaadományokról. Ebből az évből, majd 1844-ből a templom és a sekrestye leltárában található néhány elszórt adat a kegyszoborról. Eszerint a főoltáron áll a fából faragott, csodatévő Szűz Mária-szobor, oldalán Dorottya és Agáta vértanúk szobrával; Szűz Mária és a gyermek Jézus fején aranyozott ezüst koronák láthatók, öltözetük és az oltáron lévő anatómák rögzítve vannak. Kizárólag a ruhák mennyiségére vonatkozik két további bejegyzés az Inventarium vége felé: számuk 1847-ben tizenöt, 1850-ben tizenhat. Eszerint 1852-ben, amikor a máig fennmaradt legrégebbi, ezüsttel hímzett sötétkék bársony ruhát ajándékozta Boronkay Cecília (Tallián III. György felesége, 1784–1865), az öltözetek száma húsz alatt lehetett.

Az Inventarium feljegyzéseinek egyre szűkszavúbbá válása párhuzamba állítható a mirákulum történetek megritkulásával. Ennek – újabb források előkerüléséig – többféle oka lehet. Így például feltételezhető, hogy egy idő után a mirákulumokat és az adományokat egy másik, ma ismeretlen kötetben jegyezték fel. Nem zárható ki az sem, hogy a 19. század második negyedében már egyáltalán nem érkeztek újabb adományok Andocsra.

Összegzés

A rendelkezésre álló dokumentumok tanulságai, a korábbi elemzések eredményei, és az Inventarium újonnan feltárt adatainak időbeli dinamikája azonos irányba mutatnak. A mariánus ferencesek andocsi megtelepedését követő építkezésekkel egy időben kezdődő mirákulum-feljegyzések szerint a búcsújáró kultusz eleinte növekvő, majd a 18. század utolsó harmadától csökkenő intenzitást mutat. Ugyanez a tendencia megfigyelhető a katolikus hitre itt áttérők számának alakulásában, és érzékelhető az 1726-tól Andocson működő noviciátus működésében is. Andocson a templomi és kolostori építkezések, valamint a ferences épületegyüttes állagának számottevő javításai az 1716. évi megtelepedéstől 1777-ig tartottak. Utána hosszú ideig nem történt lényeges változás. Az adományok leltárában a 18. század utolsó harmadában nincs jelentősebb bővülés.

A vizsgálat végén érdemes ismét feltenni a kérdést, vajon milyen régi az andocsi Mária-öltözetek felajánlásának szokása. Ismeretes, hogy Andocson 1716-tól 1720-ig működött az első mariánus ferences rezidencia. Ennek a kezdetleges épületnek és a kegykápolna akkori állapotának, benne a középkor végi gótikus oltárnak, s azon a Szűz Mária-szoborcsoportnak ismereteim szerint nem maradt fenn leírása vagy képi ábrázolása.

Az 1720-ban konvent rangra emelt kolostor pecsétjének lenyomatán látható a kegyszobor valószínűleg legrégebbi ábrázolása. Itt a szoborcsoport alakjainak (Szent Dorottya, Szűz Mária a gyermek Jézussal, Szent Ágota) fején korona, kezükben jogar látható. Szűz Mária holdsarlón áll, s nem látható szoborra applikált öltözet. Tudjuk, hogy a kegykápolna régi oltárát valamikor 1746 előtt lebontották, s a megtartott gö-

tikus szobrokat belekomponálták az új barokk oltárkompozícióba. A sacra conversazione (szent beszélgetés, társalkodás) ikonográfiai típusának megfelelően, Mária karján a gyermek Jézussal szentek társaságában áll. A kegyszobrot és a mellette álló két női szobrot további négy új szoborral, Szent István, első magyar király, Szent László, Assisi Szent Ferenc, és Pádúai Szent Antal alakjával bővítették.

A művészettörténeti kutatások szerint az 1520 körül készült szobrokat közelebbről meg nem határozott időpontban/időpontokban jelentősen átfestették, újraranyoztatták. Sérült részeit – így Szűz Mária homlokát, alsó ajkát, a gyermek Jézus kezét és lábfejét – kiegészítették, a két női szent arcát átfaragták; kezükben a pálmaág és fejükön a korona újabb. (RADOCSAY Dénes, *A középkori Magyarország faszobrai*, Budapest, 1967, 148–149.)

Mindebből feltételezhető, hogy az öltöztetés szokása 1720 után és 1731, a kegyszoborra készített ruhára vonatkozó első ismert adat előtt alakult ki. Nem zárható ki az a lehetőség, hogy Mária és Jézus alakjának öltözettel történő hangsúlyozása, kiemelése egyúttal a szobor hiányainak és kopottságának az elfedését is szolgálta. A szobor jelenlegi, öltözet nélküli állapota összevethető egy 1946-ban Gaál Károly által készített felvétellel (közölve: GAÁL Károly, *Adatok a Kelet-Közép-Európai Loreto-kultuszhoz. A názáreti ház és a Loreto-kultusz In Boldogasszony. Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában*, Szeged, 2001, 53, 1. kép), melyen Szűz Mária szeme, ajka és homloka jelentősen eltérő, finomabb és kifejezőbb, mint a mostani arc.

Nem véletlen, hogy Aggházy Mária – nem tudva az 1950-es évek eleji ismételt változtatásokról és átfestésről – azt írta, hogy a „kerek állú, pufók arcokban kevés az egyéni érzés, üresek, kifejezéstelenek.” (AGGHÁZY Mária, *Régi magyarországi faszobrok*, Budapest, 1958, 25–26.)



Oskar PETERSEN (1875–1947)